

Papp Izabella:

GÖRÖGÖK JÁSZBERÉNYBEN

A magyar társadalmi fejlődés sajátosságaiból következett, hogy a polgárosodás, a modernizáció folyamatában igen nagy szerephez jutottak az ún. nem modern népelemek: a németek, görögök, majd a zsidók.

A XVIII. században a korai kapitalizmus feltételeinek megteremtésében kiemelkedő szerepet töltöttek be azok a balkáni kereskedők, akiket a köznyelv görög gyűjtőnévvel jelölt.¹ A görög kereskedőket a fokozódó török elnyomás és a megélhetési lehetőségek hiánya készítette hazájuk elhagyására. A bécsi udvar vámpolitikája kedvező lehetőséget biztosított számukra az európai kereskedelembe való bekapcsolódásra. A Habsburg Birodalom és a Török Porta közötti békeszerződések aránytalanul nagy kedvezményekhez juttatták őket, így tevékenységüket egyes városokban a belföldi kereskedők elégedetlensége, panaszai kísérték.² A bécsi udvar gyakran adott ki korlátozó rendelkezéseket, amelyeknek azonban a hatóságok sokáig nem tudtak, és valójában nem is kívántak érvényt szerezni. A külpolitikai szempont elsődleges volt, így amíg a török birodalom jelentős tényezőnek számított, nem volt tanácsos módosítani az államközi szerződéseket. Változás csak az orosz-török háború (1768-74) után következett be, amely a török birodalom meggyengülését eredményezte. Ezt követően határozottabb intézkedéseket hoztak a görög kereskedők jogi helyzetére vonatkozóan. Az 1774-es királyi rendelet pedig megszüntette korábbi kivételezett helyzetüket, és a végleges megtelepedésre kötelezte őket.

A görögök fogadtatása a magyar területeken változó volt. Az ország északi területein és a szabad királyi városokban nem fogadták szívesen őket, hiszen veszélyeztették a belföldi kereskedők pozícióit. Ugyanakkor a Duna-Tisza közén fekvő Jászkunság térségében igen fontos volt tevékenységük. Az idegenekkel szemben elzárkózó kiváltságos terület kezdettől fogva szívesen fogadta a balkáni kereskedőket, s a XVIII. században a települések többségében csaknem kizárólag ők látták el a kereskedelemmel, bolt- és kocsmabérletekkel, hitelügyletekkel kapcsolatos tevékenységet.³

A levéltári forrásokból az is nyilvánvaló, hogy a betelepült görögök Jászberényben, a Jászkun Kerület központjában jutottak a legjelentősebb szerephez. Ez már nem csupán gazdasági téren érvényesült, hanem az idők folyamán tevékenyen bekapcsolódtak a város közéletébe is.

A továbbiakban erről a folyamatról, a görögök betelepüléséről, a kiváltságos közösségbe való beilleszkedésről, gazdasági, majd közéleti szerepvállalásukról szeretnénk képet adni.

¹ A "görög kereskedő" elnevezés nem népi, hanem vallási hovatartozás jelölésére szolgált. Voltak közöttük görögök, albánok, bolgárok, szerbek, akik valamennyien görögkeleti vallásúak voltak. Ld. Bur Márta: A balkáni kereskedők és árukészleteik a XVIII. századi Magyarországon (1737-1753) In: Ethnographia XCVI. 1985. 2-3. 251.p.

² Az 1718-as pozsareváci békeszerződés szerint a két birodalom alattvalói 3 % vám mellett kereskedhettek, amit később 5 %-ra emeltek. A bécsi udvar a vámkedvezményekkel saját termékeinek kívánt jó piacot teremteni, de feltételek hiányában ezt a balkáni kereskedők használták ki. Eckhardt Ferenc: Kereskedelmünk közvetítői a XVIII. században. In: Századok, LII.(1918) 357-358.p. - Bur Márta: A balkáni kereskedők és a magyar borkivitel a XVIII. században. In: Történelmi Szemle, 1978. 2.sz. 285-287.p.

³ Jászkunsági betelepülésükről: Papp Izabella: Görög kereskedők a Jászkunságban a XVIII. században. In: Zounuk 2. Szerk.: Botka János, Szolnok, 1987. 303-321. - Izabella Papp: Greek merchants in the eighteenth-century Jászkunság. In: Balkan Studies 30.2. Thesszaloniki, 1989. 261-289.p.

Görögök egy kiváltságos közösségben a XVIII. század elején

A három tájegységből - Jászság, Kiskunság, Nagykunság - álló Jászkunság jogi és közigazgatási helyzete teljes mértékben különbözött az ország más törvényhatóságától. Az eltérés alapjai azok a kiváltságok voltak, melyeket az ide beköltöző kun és jász népcsoportok kaptak az uralkodóktól a XIII. és XIV. században. Ezeket a későbbiek során többször megerősítették, ami különleges jogállást biztosított az itt élőknek. A kiváltságok legfőbb eleme az volt, hogy a lakosok mentesültek a földesúri függéstől és az ehhez kapcsolódó terhektől. A jogokért cserében elsősorban katonai szolgáltatással tartoztak.

A Jászkunság népének két jelentős sorsfordulója éppen a görögök beköltözésének idejére, a XVIII. század első felére esett. 1702-ben I. Lipót eladta a területet a Német Lovagrendnek, s ezáltal jobbágyi helyzetbe kerültek az itt élők. Sorozatos kérelmeik hatására Mária Terézia 1745-ben lehetővé tette számukra a megváltást (redemptio), amihez a lakosok maguk vállalták az eladási ár visszafizetését a kincstárnak. A megváltásban való anyagi részesedés alapján a társadalom redemptusokra, illetve irredemptusokra tagolódott, ami a későbbiekben meghatározta a jogokból való részesedés mértékét.⁴

A kiváltságos terület központja Jászberény volt. A várost egy 1357-es oklevél említi először, ekkor már mint a Jászság központját. Fekvése, földrajzi helyzete következtében igen korán a táj központjává vált, vezető közigazgatási szerepét a török hódoltság ideje alatt is megőrizte. Kiváltságos helyzetét a törökök is tiszteletben tartották, és fontos szerepet szántak a városnak katonai szempontból is. Elfoglalásától kezdve a szultán magánbirtokai közé tartozott, ami bizonyos védeltséget jelentett az itt élőknek. Bár a török időben többször elpusztult, s részben elnéptelenedett, mégis ebben az időszakban vált már nem csupán a Jászság, hanem az egész Jászkunság központjává.⁵

A török idők után megindulhatott a város gazdasági fejlődése, amit az is elősegített, hogy I. Lipót három vásárjogot adományozott Jászberénynek. Malmokat, hidakat építettek, ami fontos feltétele volt a kereskedelem megindulásának is. Az 1699-es összeírás alapján 388 család élt a városban 2256 fővel, amelynek 57,4 %-a helybeli volt. A lakosság itt nagyobb számban maradt meg, mint a többi jász településen. Központi rangját, szerepkörét még 1702 után, az eladottság állapotában is meg tudta őrizni, sőt bizonyos mértékű gazdasági fejlődés is megfigyelhető volt a városban.⁶

Jászberény közigazgatási vezető szerepe mindinkább szükségessé tette a kereskedelmi, hitelezési, pénzügyi tevékenységet. A XVIII. században azonban ez nem a helyiek, hanem elsősorban az ide érkező balkáni kereskedők tevékenysége nyomán valósult meg.

Jászberényben több szempontból is sajátos közösségbe kerültek a görögök, melynek legfőbb jellemzője a kiváltságos helyzet volt. Ez viszonylag zárt társadalmat hozott létre, ahová idegeneket nem szívesen fogadtak be. A helyi lakosok értékrendjében a föld és az ehhez kapcsolódó tevékenység volt a meghatározó. Ugyanakkor a város kiemelt helyzete

⁴ A Jászkunság jogi helyzetéről bővebben: Bagi Gábor: A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések. Szolnok, 1991. 9-14.p. - Bánkiné Molnár Erzsébet: A Jászkun Kerület helységeinek közigazgatási szervezete. In: Cumania 10. Kecskemét, 1988. 119-154.p.

⁵ Fodor Ferenc: A Jászság életrajza. Bp. 1942. 430-437.p. - Adatok Szolnok megye történetéből. I.Szerk.: Tóth Tibor, Szolnok, 1980. 240-242.p.

⁶ Fodor F. 1942. 437.p.

elengedhetetlenül szükségessé tette az árucseré, kereskedelem fejlődését, a hitelezés gyakorlatát. A helyiek azonban nem szívesen vállalkoztak erre a hajlamuktól és tehetségüktől idegen tevékenységre, és kezdettől fogva átengedték azt az arra vállalkozó görögöknek.

A Jászkunság és benne Jászberény is a török hódoltsági terület része volt, így bizonyára már a törökökkel egy időben megjelentek itt a görög kereskedők.⁷ Később a balkáni kereskedelem Pest, illetve Bécs felé haladó fő útvonalai nem érintették Jászberényt.⁸ A városhoz legközelebb eső útvonal Eger, Gyöngyös, Hatvan városokon haladt keresztül, ezért először ott telepedtek meg a görögök, s onnan költöztek később Jászberénybe.

A jászberényi iratokban 1701-ből található az első olyan adat, amely görögök tevékenységére utal.⁹ A tavaszi vásár előtt pesti és egri görögök állandó sátorhelyet kértek a városban. A tanács teljesítette kérésüket, s határozatából az is tükröződik, hogy a városnak szüksége volt a görögök áruira. A lakosok igényelték azokat a keleti és nyugati cikkeket, melyekhez ebben az időben csak a balkáni kereskedők közvetítésével juthattak hozzá. Helyi kereskedők hiányában már a 18. század elején megkezdődött letelepülésük Jászberényben. Fő tevékenységi körük a bolti árusítás lett, de ellátták a környék lakóit is áruikkal, amit gyakran terményre is cseréltek. Amikor 1737-ben elrendelték a görög boltok összeírását, Jászberényben már három üzletben árusítottak görögök.

A berényi görögök történetét is végigkísérik azok a rendelkezések, melyeket - a külpolitikai helyzet változásának hatására, a belföldi kereskedők panaszai nyomán - a kormányzatszervek időről időre kiadtak. Az első korlátozó rendelkezésre 1725-ben került sor.¹⁰ Eszerint a görögök csak vásárokon kereskedhettek kicsiben és csak török árukkal. Jászberényben, és sok más településen ennek a rendeletnek nem lehetett érvényt szerezni, és a hatóságok elnézőek voltak a végrehajtásában. 1737-ben az orosz-török háború idején az egész országban elrendelték a görögök áruinak összeírását, és több településen bezárták azokat a boltokat, ahol tiltott árukat találtak.¹¹

Jászberényben, Kristóf András, Nesztor Mihály és Kozma görög boltjában az áruk legnagyobb része keleti eredetű volt.¹² Ez arra utal, hogy bár megtelepedtek már Jászberényben, mégsem szűnt meg a kapcsolatuk az anyaországgal, és onnan is kaptak árukat. A görög boltokban legnagyobb mennyiségben és értékben ruhaféleségeket találtak az összeírók. Igen nagy értékű volt az abaposztó,¹³ ezen kívül különféle vásznak, selymek, posztók gazdag választéka szerepelt az összeírásban. Emellett tartottak boltjaikban keleti fűszereket és különféle apró árukat, mint fésűt, pipát, kést, tükröt stb. Ugyanakkor a tiltások ellenére mindhárom boltban árusítottak nyugati

⁷ Füves Ödön: Görögök a Duna-Tisza közén. In: Antik Tanulmányok. Bp. 1966/1. 93.p.

⁸ Füves Ödön: Görögök Pesten 1686-1931. Bp. 1972. MTA Kézirattár. (Kandidátusi értekezés) 281.p. A szerző összeírások alapján térképvezérlést készített a balkáni kereskedők által leggyakrabban használt kereskedelmi útvonalakról.

⁹ Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár (Továbbiakban: SZML) Jászberény tanácsi jegyzőkönyve 1701. 2.p.

¹⁰ Füves Ö. 1966. 93.p.

¹¹ Uo.

¹² SZML Jászkun Kerület iratai. Capsa D Fasc. 2.No.9. Az összeírás közli a Jászság valamennyi görög boltjának árukészletét. - Az 1737-es boltösszeírások adatait elemzi Bur Márta, s ezt összehasonlítja az 1753-as boltösszeírásokkal, melyek jászkunsági adatokat is tartalmaznak. Bur M. 1985. 251-274.p.

¹³ A balkáni kereskedelem igen fontos behozatali cikke volt az abaposztó. A Rákóczi szabadságharc idején Rákóczi hadseregének ruhaellátásához az abaposztót görög kereskedők szállították a Thesszalonikiben lévő textilmanufaktúrákból. Bányai Imre: Egy görög kereskedő tevékenysége Kecskeméten és a Délalföldön. In: Cumania, Kecskemét, 1975. 80. - Bur Márta, 1987. 312.p.

árakat is: bécsi gyolcs, eperjesi vászon, sziléziai gyolcs, lengyel patyolat is szerepelt árukészletükben. Ugyancsak mindhárom boltban találtak puskaport és sörétet is, ami pedig kifejezetten tiltott áru volt számukra. A város vezetői a nyilvánvaló szabálytalanságok ellenére sem zárták be üzleteiket, és később sincs nyoma boltbezárásnak sem Jászberényben, sem a Jászkunság más településein.

A görögök a boltokat a várostól bérelték meghatározott évi díjért. A bérleti időszak eleinte egy év volt, amit később három évre hosszabbítottak meg. A bérleti szerződéseket a Kerület és a város vezetőinek jelenlétében kötötték, amit rendszerint licitálás előzött meg. A város vezetői bizonyára elégedettek voltak a görögök tevékenységével, mert 1747-ben a tanács újabb öt boltot adott bérbe a görögöknek. A kereskedők a bérleti díjon felül meghatározott adót fizettek tevékenységük után, amivel a város jövedelmét növelték. 1747-ben ez az alábbiak szerint alakult:¹⁴

Kristóf Áron	35 forint
Ágoston Demeter	10 forint
Görög Deme	15 forint
Görög Mihály	15 forint
Görög András	20 forint
Görög Gyurka	15 forint
Altredo	15 forint
Jankó	8 forint

A nevek nem sokat árulnak el a személyekről, hiszen a magyarok a nehezen megjegyezhető idegen hangzású név helyett egyszerűen a "Görög" vezetéknevvvel különböztették meg őket. A névhasználat a későbbiekben is megnehezíti azonosításukat.

Tevékenységük jó jövedelmet biztosított a kereskedőknek, amiből vagyont tudtak gyűjteni. Bár ebben az időben még nem szerezhettek hivatalosan ingatlant, az egyik forrás szerint Kristóf Andrásnak már 1740-ben háza volt Jászberényben.¹⁵ Később a város maga is épített házakat és boltokat a kereskedők számára.¹⁶

A helyiekkel kialakult jó kapcsolatot segítette az is, hogy a görögök a kötelező kiadásokon kívül is részt vállaltak a lakosokat sújtó terhekből. Kiemelkedő jelentősége volt annak, hogy maguk is hozzájárultak a redemptió összegének kifizetéséhez. Az 1745-ös megváltás rendkívüli terhet jelentett a jászkunok számára.¹⁷ Jászberény lakói összesen 65.150 rajnai forint megváltási összeget fizettek ki, melynek nagy részét csak különféle kölcsönökből tudták biztosítani. A jászberényi Demeter görög ekkor 1000 rajnai forintot kölcsönzött a város számára, amivel közvetlenül segítette a megváltást.¹⁸ Mivel a lakosok a felvett kölcsönöket hosszú éveken át törlesztették, a későbbiekben is gyakran fordultak hitelekért a városban élő görögökhöz.

¹⁴ SZML Jászberény, tanácsi jegyzőkönyv 1747. 219.p.

¹⁵ SZML Jászberény Hivatalos Tudósítások, 8.cs. 15.sz. 1740.

¹⁶ Fodor F. 1942. 203.p. - Az 1760-as években volt olyan törekvés, amely a katolikus vallásra való áttérést ösztönözte, de a görögök közül csak néhányan tértek át. A későbbiekben nincs nyoma vallási ellentétnek, a görögök a csaknem tisztán katolikus környezetben igen sokáig megőrizhették görögkeleti vallásukat. SZML Jászberény, tanácsi jegyzőkönyv 1766. 181.sz., Uo. 1767. 215.p.

¹⁷ Mária Terézia 1745. május 6-i oklevelével engedélyezte a megváltást. A jászkunok kötelezték magukat az eladási ár, 500 ezer Rajnai forint és kamatai visszafizetésére a kincstárnak, vállalták 1000 lova katona kiállítását és a nádori cenzus fizetését. Bagi G. 1991. 13.p.

¹⁸ SZML Jászberény tanácsi jegyzőkönyv. 1747. 234.p.

A redemptiót követő időszak lett Jászberény történetének legsikeresebb korszaka. Ettől kezdve egyértelműen érvényesült a város közigazgatási központi szerepköre. Innen irányították a kerület közigazgatását, itt folyt a törvénykezés, a választások, s ez lett a politikai közélet színtere is. 1780-ban Jászapátiból Jászberénybe került a gimnázium, felépült a város kórháza, 1782-ban pedig a Jászkun Kerület székháza.¹⁹ A város történetének sikeres időszaka egybeesett a görögök beilleszkedésével, gazdasági, majd közéleti szerepvállalásával, amit többen közülük igen sikeresen valósítottak meg

Különösnek tűnhet, hogy a kiváltságaikra büszke, zárt jász közösség a görögöket ellenállás nélkül fogadta be olyan időszakban is, amikor mások beköltözési kérelmét elutasította. A sorsközösség, a nagy sorsfordulók együttes megélése, az anyagi és egyéb terhek vállalása magyarázhatja azt, hogy az idegenekkel szemben bizalmatlan helyi lakosok a görögöket - a források tanúsága szerint - valójában sosem tekintették idegennek. Ahol később a zsidóknak komoly küzdelmet kellett folytatniuk azért, hogy legalább árúikat értékesíthessék, a görögöket nem korlátozták tevékenységükben, gyakran inkább segítették beilleszkedésük folyamatát. A gazdasági érdekeken túl bizonyára szerepe volt ebben annak is, hogy ez esetben a befogadók, az iráni eredetű jászok korábban maguk is befogadottak voltak, a XIV. században telepedtek meg végleg Magyarországon. A keleti eredet, a mentalitásbeli hasonlóság adhat magyarázatot azokra a kérdésekre, melyek a gazdasági szempontokon túl jellemezték kapcsolatukat.

Az összeírások adatai, és a hűségeskü letétele

A balkáni kereskedők jogi helyzetének rendezése során gyakran készültek összeírások, melyek igen értékes forrásoknak tekinthetők. A görögök első országos összeírására 1754-ben került sor.²⁰ A Jászkunszágban ekkor 75 balkáni kereskedő tevékenykedett, közülük a legtöbben Jászberényben tartózkodtak. Itt volt a legmagasabb a boltjaikban található árúk értéke is. Az árukészlet hasonló volt az 1737-ben összeírtakhoz, de tovább nőtt benne a nyugati árúk aránya. A boltokban elsősorban ruházati cikket tartottak, az ehhez szükséges tartozékokkal. Továbbra is megtalálható volt a tiltott puskapor és sörét is, aminek most sem volt hátrányos következménye a kereskedőkre. Az összeírásból az is látható, hogy már létrejött a kereskedők között a munkamegosztás bizonyos formája. Voltak közöttük önálló kereskedők, akik gyakran társkereskedőt választottak maguknak. Ez lehetővé tette, hogy míg egyikük a boltban tevékenykedett, másikuk a környéket járja árúival és terményt vásároljon fel a lakosoktól. A kereskedők egy része inast is foglalkoztatott az üzletében. Inasok elsősorban azokból lettek, akik a Török Birodalomból ide érkezve a már itt megtelepedett kereskedőknél vállaltak munkát. Athanasius Genovics és testvére például a Jászberényben már korábban megtelepedett Petrovics Tamásnál kezdett dolgozni.²¹

Az 1769-es második országos összeírás már a hűségeskü letételét készítette elő. A részletes személyi adatokat tartalmazó összeírás 62 görög kereskedőt tüntet fel a Jászkunszág területén.²² Közülük 15 élt ekkor Jászberényben, az alábbiak szerint:

¹⁹ Fodor F. 1942. 443.p. - Scheftsik István: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs, 1935. 542.p.

²⁰ Országos Levéltár, Helytartótanácsi iratok. Görög nem egyesült Osztály, Misc. Fasc. 2.No.8. Idézi: Papp I. 1989. 268.p.

²¹ SZML Jászkun Kerület közigazgatási iratai, Fasc.8. No. 165/1973.

²² SZML Jászkun Kerület közigazgatási iratai, D Capsa VI. Fasc.4. No. 24.

Név	Származási hely	Életkor	Családi állapot
Demeter Joannes	Seres	21	nőtlen
Demeter Michael	Kozáni	19	nőtlen
Demeter Georgius	Kozáni	23	nőtlen
Gergely Joannes	Tornan(Románia)	53	nőtlen
Juhász Joannes	Servia	38	nős, Egerből
Kristóf Bernardus	Kasztória	32	nőtlen
Kristóf András	Servia	62	nős, felesége török
Demetrovics Daniel	Dorian	36	nős, Egerből
Demetrovics Christophorus	Dorian	...	nős Szentendréről
Morzal Petrus	Sziatisztya	33	nőtlen
Morzal Stephanus	Sziatisztya	25	nőtlen
Nestor Michael	Kozáni	38	nőtlen
Sigmond Paulus	Kozáni	46	nős, felesége török
Thodor Ladislaus	Kozáni	41	özvegy
Sredo Demetrius	(adatait nem tüntették fel)		

Az ekkor összeírt berényi görögök egy kivétellel Macedóniából származtak, és valamennyien görögkeleti vallásúak voltak. Három kereskedőnek már magyar volt a felesége, ketten Egerből, egy társuk pedig Szentendréről való házastársat választott magának. Az összeírás szerint a görögök bécsi és török árukkal kereskedtek. A bizottság kérdésére legtöbbször azt a választ adták, hogy vállalják a hűségeskü letételét.

A magyarországi görögök életében, így a jászberényiek számára is meghatározó volt Mária Terézia 1774-es rendelete, melyben a hűségeskü letételét követte meg a balkáni kereskedőktől. Ennek nyomán dönteniük kellett arról, hogy megtelepednek Magyarországon, ami egyben a vámkedvezmények megszüntetését jelenti, vagy visszatérnek hazájukba. A berényi görögök közül legtöbbször esküt tettek, hiszen sokan közülük már végleg megtelepedtek a városban. Több kereskedő már családot alapított, és itt született gyermeke is. Morzal Péternek 1 éves lánya, Juhász Jánosnak 1 éves és egy újszülött lánya, Bosnyák Antalnak 1 éves fia és 3 éves lánya volt a hűségeskü idején.²³

Néhányan visszatértek hazájukba, így Demeter Joannes és Demeter Georgius nem vállalta az eskü letételét.

MÍG AZ ORSZÁG MÁS VIDÉKEIN A HŰSÉGESKÜ LETÉTELÉVEL MEGSZÚNT A GÖRÖGÖK BEVÁNDORLÁSA, JÁSZBERÉNYBE A KÉSŐBBIEK SORÁN IS ÉRKEZTEK GÖRÖGÖK. 1792-BEN ÉRKEZETT GEORGIUS CONSTANTIN ÉS JOANNES JANKOVICS, 1793-BAN PEDIG ATHANASIVS GENOVICS ÉS TESTVÉRE TETT ESKÜT A KERÜLETI KÜLDÖTTSEÉG ELŐTT.²⁴

A görögök tevékenységének főbb jellemzői a XVIII. század végén

A végleges megtelepedéssel megindult a görögök beilleszkedésének, később

²³ SZML Jászkun Kerület közigazgatási iratai, D Capsa IX. Fasc.4. No.5.

²⁴ SZML Jászkun Kerület közigazgatási iratai, Fasc. 8.ad 62/2700/1793.

elmagyarosodásának folyamata, ami jelentős sikereket hozott számukra. A magyarországi görögség gazdasági virágkora a XVIII. század második felére tehető. Ekkor ugyanis még nem jelentkezik komoly vetélytársként a zsidó kereskedő, még élnek a kapcsolatok az óhazával a megtelepedett görögök esetében is. Üzleteikben így a keleti és nyugati áruk egyaránt megtalálhatók, s a lakosság igényeit megfelelő színvonalon tudják kielégíteni. Az elmagyarosodást, a közéletbe való bekapcsolódást segítette II. Lipót 1790-es rendelete, ami a szabad vallásgyakorláston kívül lehetővé tette számukra az ingatlanok szerzését és a hivatalviselést is.²⁵

Mint láttuk, Jászberényben már 1740-ben is volt olyan görög, aki házzal rendelkezett, 1747-ben pedig a város épített boltokat a kereskedőknek. 1772-ben a boltok mellett házakat is építettek a görögök számára. 1771-ben Demetrovics Daniel megrongálódott háza helyett újat építettek.²⁶ A tanács segítőkészségéhez bizonyára hozzájárult, hogy a jómódú kereskedő gyakran nyújtott kölcsönöket a lakosok számára. 1774-ben a városház udvarán lévő régi börtönt átalakították boltnak, melynek bérleti jogát Morzál István görög kereskedő kapta meg.²⁷

A bolti árusítás továbbra is a fő tevékenységi formája maradt a görögöknek. Század végére szinte minden boltot ők béreltek, amihez a megfelelő anyagiakkal és hozzáértéssel is rendelkeztek. Az 1760-as években volt ugyan olyan törekvés a város vezetői részéről, hogy a bérbeadásoknál a helyieket részesítették előnyben. Ennek nyomán egyes esetekben valóban helybeli lakosok vállalták a boltok bérletét.²⁸ Legtöbbször azonban még a bérleti időszak letelte előtt visszaadták, mert számukra nem volt jövedelmező, és nem szívesen végezték ezt a munkát. A nagy értékű kocsmák és vendégfogadók bérletét a város gyakran magának tartotta fenn.

1779-ben Mária Terézia újabb országos vásár tartását engedélyezte Jászberénynek,²⁹ ami elősegítette a város további fejlődését. Szükségessé vált az utak építése, utcák rendezése, és még inkább szükség volt a hozzáértő kereskedők tevékenységére is.

A görögök tevékenysége az idők folyamán sokoldalúbbá vált. 1790-ben Morzál István kérte, hogy házánál kávémérést nyithasson. A tanács engedélyezte számára, így nyílt meg Jászberény első kávéháza.³⁰ A város 1796-ban folyamodott a sómérés jogáért, amittől gazdasági hasznot remélt. Eleinte egy helyi lakos, Pölöskei József kapta meg az engedélyt a sómérésre, de néhány év múlva a licitálás során ezt a jogot is a görög Hadzsi Antal nyerte el évi 150 forint díj ellenében.³¹ A későbbiekben görögök kapták meg a halászatra és vadászatra vonatkozó bérleti jogokat is. Kialakult a hitelezés gyakorlata, már nem csupán a lakosok, hanem a város is rendszeresen a görögök boltjaiból vásárolt - sok esetben hitelbe -, és gyakran nagy összegű kölcsönöket is igénybe vett tőlük. 1795-ben Hadzsi László 1000 rajnai forintot kölcsönzött a városnak, 1813-ban pedig 5000 forintot a mészárszék fenntartására.³²

Az elmagyarosodás felé

²⁵ Papp I. 1989. 279.p.

²⁶ SZML Jászberény, tanácsi jegyzőkönyv, 1773. 195.p.

²⁷ SZML Jászberény, tanácsi jegyzőkönyv, 1774. 96.p.

²⁸ SZML Jászberény, tanácsi jegyzőkönyv, 1760. 236.p.

²⁹ Kálmán Ödön: A zsidók letelepülése a Jászságban. Bp. 1916. 36.p.

³⁰ SZML Jászberény, tanácsi jegyzőkönyv, 1790. 347.p.

³¹ SZML Jászberény, tanácsi jegyzőkönyv, 1795. 45.p. 1813. 114.p.

³² SZML Jászberény, tanácsi jegyzőkönyv, 1795. 45.p. 1813. 114.p.

A görögök a XVIII. század végére kedvező helyzetbe kerültek Jászberényben. A munkamegosztásban olyan szerepet tölthettek be, amelyre más nem szívesen vállalkozott. Anyagi helyzetük lehetővé tette a kölcsönök nyújtását, ami igen fontos volt a lakosok és a város számára egyaránt. Ebben az időben jelentkezett áruival egy új kereskedőcsoport, a zsidóság, amely egyre inkább veszélyeztette a görögök elért pozícióit. A város vezetői egyértelműen a görögöket részesítették előnyben, s elutasítóak voltak a zsidók beköltözésével, árusításával szemben.

A város vezetésének több szempontból is előnyös volt ebben az időben a görögök tevékenysége. Amellett, hogy munkájukkal egy meglévő hiányt pótoltak, igen fontos volt, hogy vállalták az adófizetést és a rájuk háruló egyéb közterheket is. Fizették a boltok, házak bérleti díjait, kereskedésük után az évi adót és a hadiadót. Ugyanakkor a kötelező közterheken kívül gyakran tettek önként is felajánlásokat az őket befogadó nagyobb közösség, a birodalom, és a szűkebb haza, a város számára is. Bosnyák Antal 1779-es kérelmében arra hivatkozik, hogy a török háború idején Belgrád várának ostromához két katona kiállítását vállalta, a franciák elleni háborúra pedig évi 25 forint segélyt fizetett.³³ A többi lakosokkal együtt részt vállaltak a város egyéb kiadásaiból is. 1810-ben az iskolaalapra 15 jászberényi lakos tett önkéntes felajánlást. Közöttük nagy összeggel szerepelt Hadzsi László, Harsányi Konstantin, a Jankovics kereskedő testvérek és Konstantinovics Demeter.³⁴

Végrendeleteik is arról tanúskodnak, hogy milyen fontosnak tartották a haza és a város részére történő hagyományozást. Kristóf András 1781-ben a város templomára, kápolnára hagyományozott jelentős összeget.³⁵ Morzál István 1794-ben készült végrendeletében 200 forintot ajánlott fel a francia háború terheire az uralkodónak, de hagyományozott Jászberény két templomára és kórházára is.³⁶ A kereskedő ekkor már Pesten élt, de mint írta, Jászberény nyújtott számára lehetőséget a vagyon szerzésére, amiért úgy érezte, köszönettel tartozik. A végrendeletben mindig kiemelt helyen szerepelt a saját vallásukra, egyházukra történő hagyományozás, de nem feledkeztek meg az országban élő szegényebb honfitársaikról sem.

A görögök asszimilációs folyamatának része, hogy az országban többen nemesi címet is kaptak közülük. A XVIII. század végén a görög eredetű nemesi családok száma 500-ra tehető.³⁷ Jászberényben is éltek görög nemesek Avakumovics Dávid és Sefarin személyében.³⁸ A jászkunok sajátos világában azonban a nemesi cím nem jelentett különösebb előnyt. Míg máshol a nemesek a társadalmi hierarchia legfelsőbb szintjén helyezkedtek el, itt ezt a helyet a kiváltságos jogállás következtében a redemptusok foglalták el.³⁹ A két görög számára sem jelentett semmiféle előnyt a nemesi cím. A források szerint maguk sem sokat törődtek nemesi származásukkal, megmaradtak az ősi foglalkozásnál, a kereskedésnél.

Bár a XIX. század elején is a bolti árusítás volt a legfőbb megélhetési forma a görögök számára, ebben az időben egyre többen vásároltak földet közülük. Míg korábban a források nevüket az állandósult jelzővel említik: boltos kereskedő, árendás görög, a későbbiekben gyakrabban szerepel nevük mellett a birtokos lakos megjelölés, később pedig a közéleti tisztség

³³ SZML Jászkun Kerület közigazgatási iratai. Fasc. 7. No. 376/1779.

³⁴ SZML Jászberény, Hivatalos Tudósítások. Capsa 50. Fasc. 4. No.66.

³⁵ SZML Jászberény, Végrendeletek. Capsa 26. Fasc. 1. No.54.

³⁶ Uo. Capsa 25. Fasc. 2. No.153.

³⁷ Schäfer László: A görögök vezetés szerepe Magyarországon a korai kapitalizmus kialakulásában. Bp. 1930. 40.p.

³⁸ SZML Jászberény, Conscriptiók 1803-1804. 82-85.p. A család egyik tagja Pál aradi püspök volt.

³⁹ Bánkiné Molnár Erzsébet: A "rendszeres bizottsági munkálatok" szerepe a Jászkun Kerület közigazgatásának megreformálásában 1791-1843/44. In: Zounuk 1. Szerk.: Botka János, Szolnok, 1986. 106-107.p.

feltüntetése is. Hadzsi Lászlót, aki mint kereskedő igen sikeresen tevékenykedett, az 1840-es évektől már mint birtokos lakost említik a források. 1845-ben tanácstagságra jelölték,⁴⁰ aminek feltétele a redemptusság volt.⁴¹ A jogi szabályozás szerint tanácstagok csak redemptusok lehettek, így Hadzsi László erre az időre már bizonyára rendelkezett az ehhez szükséges feltételekkel, és a jáász közösség már nem csupán befogadta, hanem fontos tisztségre is jelölte őt.

A jáászberényi görögök közül igen jelentős szerepe volt a Harsányi családnak. Esetük jól példázza azt a kettős típusú beilleszkedést, ami a görögöket jellemezte az elmagyarosodás időszakában. Míg a család egyik tagja megmarad a kereskedői foglalkozásnál és így ér el jelentős sikereket, a másik családtag már felhagy ezzel és más pályát választ.⁴²

Harsányi Szilárd 1785-ben született és 1880-ban, 95 éves korában halt meg. Hosszú életútja a beilleszkedett görögök sikeres pályáját mutatja. Mind a kereskedelem, mind pedig a város közéletében meghatározó szerepe volt. Kezdetben Hadzsi László társkereskedőjeként dolgozott, és 1817-ben folyamodott lakosi jogért a tanácshoz. Ettől kezdve önálló kereskedőként dolgozott. Pénzügyi, kereskedelmi tevékenységével kapcsolatban sok bejegyzést olvashatunk a városi iratokban, jegyzőkönyvekben. Rátermettségét bizonyítja, hogy ő volt a jáászberényi kereskedelmi kamara elnöke is, amely csaknem teljes egészében görög kereskedőkből állott. Az 1848-as szabadságharc idején Szentkirályi Móric főkapitány felhívására elsőként ajánlotta fel boltjából a nemzetőrök számára kért anyagokat, ágyneműket. 1848 májusában városi képviselővé választották. Lovas nemzetőrként maga is részt vett a szabadságharcban Hadzsi György, Constantin János, Dantsa Mátyás és más görög társaival együtt. 1859-ben lett városi tanácsos, s ebben a tisztségében személyesen is dönthetett a várost érintő ügyekben. Jelentős szerepe volt abban, hogy a jáászberényi görögök a város vezetésének támogatásával igen sokáig tudtak eredményesen fellépni a zsidó kereskedők beköltözésével szemben.

Harsányi Mihály testvére volt Harsányi Szilárdnak. Ő felhagyott az ősök által folytatott foglalkozással és az ügyvédi pályát választotta. Aljegyző, majd kerületi esküdt lett, 1850-től pedig a jáások legmagasabb tisztségét, a jáász kerületi kapitányi tisztséget is betöltötte. A Harsányi család rokonságban állott Szendrey Júliával, így közvetve Petőfivel is.⁴³

Természetesen Jáászberényben sem volt minden görög hasonlóan sikeres. Itt is található elszegényedésre, eladósodásra vonatkozó adat az egyes kereskedőkről. Ilits Györgyről, aki korábban sikeres kereskedő volt, azt olvashatjuk a jegyzőkönyvben, hogy halála előtt "semmi vagyona nem maradt, jótékony adakozásokból élt."⁴⁴

A gazdasági helycsere

Jáászberény központi helyzete, a Jáászág jó felvevő piaca nemcsak a görögöket vonzotta. Szívesen jöttek volna zsidó kereskedők is erre a területre már a XVIII. században is. Itt azonban az ország más részén ilyen mértékben nem tapasztalt ellenállással találkoztak. Nem csupán a görögök tiltakoztak árusításuk és beköltözésük ellen, hanem a Kerület felsőbb rendelete is kifejezetten tiltotta tevékenységüket.

⁴⁰ SZML Jáászberény, tanácsai jegyzőkönyv, 1939. 40.p., 1845. 1129.sz.

⁴¹ Bánkiné Molnár Erzsébet: 1988. 121.p.

⁴² A családról bővebben: Papp Izabella: Görögök és zsidók gazdasági helycsereje a Jáászágban. In: Zounuk 5. Szerk.: Botka János, Szolnok, 1990. 36-38.p.

⁴³ Harsányi Mihály dédunokája Harsányi Julianna ma Budapesten él és értékes adatokat közölt a családról.

⁴⁴ SZML Jáászág Kerület közigazgatási iratai. Fasc. 4. No. 1964/1832.

A zsidók elleni első panaszt 1750-ben a jászberényi vargák és szíjjártók fogalmazták meg.⁴⁵ Ezt követően egymást követték a különböző panaszok és tiltakozások több mint száz éven át, elsősorban a görögök részéről. Ezekben az ügyekben a Kerület és a város vezetése mindig a zsidók ellen foglalt állást, igyekeztek minden módon megakadályozni a betelepülésüket. A legfelsőbb hivatkozási alapot erre Mária Terézia kiváltságlevelének az a része képezte, mely szerint a Kerület és annak települései nem kötelezhetők idegenek befogadására. Mint láthattuk, ez a görögöknél semmiféle akadályt nem jelentett a beköltözésnél. Őket abban az időben is befogadták, amikor a zsidók beköltözési kérelmeit sorozatosan elutasították. A Kerület és a város vezetői ekkor még úgy látták, hogy a kereskedelem, árucsera a görögökkel, illetve a csekély számú helyi vállalkozóval is megoldható lesz. Álláspontjukon akkor sem változtattak, amikor ennek ellenkezője már nyilvánvalóvá vált.

A zsidó kereskedők már korábban megjelentek Jászberényben, de ekkor tevékenységük még nem jelentett konkurenciát a görögök számára. Ekkor ugyanis főleg ócskavassal, faggyúval, tollal kereskedtek. Később, amikor próbálták megszerezni a pálinka, nyersbőr és gyapjúkereskedést és egyéb árusítást is, ez a görögök erős tiltakozását váltotta ki. Az első közös fellépésre 1782-ben került sor két jászberényi görög, Hadzsi László és Kristóf András panaszos levele alapján. Ehhez a Jászokunsgban élő valamennyi görög kereskedő csatlakozott, és kérték a zsidók tevékenységének korlátozását. Kérelmüket a Kerület vezetése a helytartótanácsához továbbította.⁴⁶

Panaszok levelükből nem csupán fő sérelmeikről kaphatunk képet, hanem jól tükröződik az a kedvező helyzet, melyet az idők folyamán a Jászokunsgban elfoglaltak. Mint a kiváltságos terület teljes jogú tagjai öntudatosan hivatkoznak áldozatvállalásaikra az adófizetés, katonasállítás, közterhek viselése terén. Legfőbb sérelmük, hogy ugyanakkor a zsidó kereskedők a vásárokon kívül is, egész éven át árusítanak, anélkül, hogy a közterhek viseléséhez hozzájárulnának.

A ZSIDÓK SZÁMÁRA EBBEN AZ IDŐBEN AZ EGÉSZ ORSZÁGBAN ELÉRHETETLENEK VOLTAK AZOK A JOGOK, MELYEKKEL A GÖRÖGÖK MÁR RENDELKEZTEK. NEM KAPTAK POLGÁRJOGOT, NEM SZEREZHETEK INGATLANT, ÍGY TÖKÉJÜKET KERESKEDÉSBE, PÉNZÜGYI TEVÉKENYSÉGBE FEKTETTÉK BE. MIVEL NEM TELEPEDHETEK MEG A VÁROSOKBAN, MENTESÜLTEK AZ ADÓFIZETÉSTŐL ÉS A KÖZTERHEKTŐL, EZÉRT JÓVAL OLCSÓBBAN TUDTÁK ÁRÚIKAT ELADNI MINT A GÖRÖGÖK.

A GÖRÖGÖK ÁLTAL ÍROTT ELSŐ KÖZÖS TILTAKOZÁST A KÉSŐBBIEKBEN SZÁMOS HASONLÓ PANASZOS LEVÉL KÖVETI, MOST MÁR TÁJEGYSÉGENKÉNT VÁLTOZÓ MÓDON.⁴⁷ A GÖRÖGÖK SZEREPÉNEK, GAZDASÁGI EREJÉNEK CSÖKKENÉSE ELŐSZÖR A KISKUNSGBAN TESZI LEHETŐVÉ A ZSIDÓK BEKÖLTÖZÉSÉT. A JÁZSÁGBAN, FŐKÉNT JÁZSBERÉNYBEN AZONBAN IGEN ERŐS ELLENÁLLÁS TAPASZTALHATÓ VELÜK SZEMBEN, AMIT A KERÜLET VEZETÉSE IS TÁMOGAT.⁴⁸

A zsidók a tiltó rendelkezések ellenére is bejuttatták áruikat a jászberényi piacokra. A

⁴⁵ A jászokunsgai görögök és zsidók ellentéteiről bővebben: Papp I. 1990. 25-54.p.

⁴⁶ SZML Jászokun Kerület közigazgatási iratai, D.Capsa, Fasc. 18.No.64. - Ez volt a második alkalom a jászokunsgai görögök együttes fellépésére. Először 1732-ben került erre sor, amikor azt kérték, hogy a Jászokunsgban megmaradhassanak és szabadon kereskedhessenek. A Jászokun Kerület vezetése mindkét kérelmüket támogatta.

⁴⁷ Papp I. 1990. 30-36.p.

⁴⁸ Kálmán Ö. 1916.

közeli, nem kiváltságos településeken lerakatokat tartottak, és piacra, vásárookra innen vitték be a városba áruikat, melyeknek választéka már jobban igazodott a lakosok igényeihez mint a görögöké. A görög kereskedők jól felismerték ennek veszélyét, és 1830-ban a főkapitányhoz fordultak azzal, hogy a zsidókat tiltsák el a heti vásárokon történő árusítástól. Kérelmüket a nádorhoz is eljuttatták, aki a város vezetésétől kért véleményt a görögök indítványáról.⁴⁹ Ekkor már látható a különbség a Kerület és a város eltérő álláspontja között. A Kerület vezetése továbbra is igyekezett távol tartani a zsidókat, a város vezetői azonban úgy látták, hogy a lakosok érdekét szolgálná, ha a zsidóknak is megengednék az árusítást.

Erre az időre a görögök elmagyarosodása már csaknem teljessé vált, ami azzal is járt, hogy kényelmesebb életformát szoktak meg, és egyre inkább a hazai termékek eladóivá váltak. Sokan közülük földet, kertet vásároltak, már nem a kereskedés jelentette a fő megélhetési forrást. Ennek ellenére ragaszkodtak az eddig elért jogaikhoz, s befolyásukat bizonyítja, hogy végül kérelmükre valóban megtiltották a zsidók számára a heti vásárokon történő árusítást.

A ZSIDÓK HELYZETÉBEN ORSZÁGOSAN AZ 1840. XXIX. TÖRVÉNYCIKK HOZOTT VÁLTOZÁST.⁵⁰ A TÖRVÉNY A BÁNYAVÁROSOK ÉS A HATÁRŐRVIDÉK KIVÉTELÉVEL JOGOT ADOTT A LETELEPEDÉSRE ÉS MEGENGEDTE KERESKEDÉSÜKET. IGY MOST MÁR AZOKBA A VÁROSOKBA IS BEKÖLTÖZHETEK, MELYEK NAGY RÉSZE KORÁBBAN EZT NEM ENGEDTE MEG. JÁSZBERÉNY AZONBAN TOVÁBBRA IS KOMOLY ELLENÁLLÁST TANÚSÍTOTT A BETELEPÜLÉSÜKKEL SZEMBEN. ITT MÉG MINDIG JELENTŐS VOLT A GÖRÖGÖK SZEREPE ÉS BEFOLYÁSUK MOST MÁR HIVATALI TISZTSÉGÜKNÉL FOGVA IS ÉRVÉNYESÜLHETETT. SOK ESETBEN FORDULTAK KÖZÖSEN KÜLÖNBÖZŐ FÓRUMOKHOZ TILTAKOZÁSUKKAL. 1842-BEN AZT KÉRTÉK A NÁDORTÓL, HOGY A ZSIDÓK VÁSÁROKON CSAK OLYAN ÁRUKAT ÁRUSÍTHASSANAK, MELYEK AZ Ő BOLTJAIBAN NEM TALÁLHATÓK.⁵¹ IGYEKEZTEK AZT IS MEGAKADÁLYOZNI, HOGY A ZSIDÓK A VÁROSBAN LERAKATOKAT TARTSANAK. ELLENÁLLÁSUK EGYIK UTOLSÓ MEGNYILVÁNULÁSA VOLT, AMIKOR AZT KÉRTÉK, HOGY SZÜNTESSÉK MEG A HETI VÁSÁROKAT CSUPÁN AZÉRT, HOGY A ZSIDÓK SZÁMÁRA LEHETETLENNÉ VÁLJÉK AZ ÁRUSÍTÁS. EHHEZ MÁR A NÁDOR SEM JÁRULT HOZZÁ, ÉS A TANÁCS IS A LAKOSOK ÉRDEKEIT TARTOTTA ELSŐDLEGESNEK, AMIKOR 1850-BEN MEGENGEDTE AZ ELSŐ ZSIDÓNAK, BUCK GÁBORNNAK A BEKÖLTÖZÉST.⁵² BÁR EZT KÖVETŐEN FOLYAMATOSAN ÉS NAGY SZÁMBAN TELEPEDTEK MEG A VÁROSBAN, A GÖRÖGÖK RÉSZÉRŐL A KÉSŐBBIEKBEN IS TAPASZTALHATÓ ELLENÁLLÁS VELÜK SZEMBEN. UTOLSÓ TEKINTÉLYES KÉPVISELŐJÜNK, HARSÁNYI SZILÁRD MINT VÁROSI TANÁCSOS MÉG A KÉSŐBBIEKBEN IS A ZSIDÓK BEKÖLTÖZÉSE ELLEN FOGLALT ÁLLÁST.⁵³

A gazdasági szükségszerűség azonban erősebbnek bizonyult a jogi tilalmaknál, és az 1850-es évek végére itt is végbement a gazdasági élet helycseréje, a görögök helyét és szerepét a

⁴⁹ Papp I. 1990. 41.p.

⁵⁰ Magyar Törvénytar. Szerk.: Márkus Dezső. Bp. 1896. 175-176.p. 1840. XXIX.tc.

⁵¹ Papp I. 1990. 48.p

⁵² Családjáról bővebben: H.Bathó Edit: Adatok az első jáász zsidó család történetéből. In: Jáászági Évkönyv. Szerk.: Pethő László, Jáászberény, 1993. 67-75.p.

⁵³ 1859-ben őt bízták meg Weisz József beköltözési kérelmének elbírálásával, amit különböző indokokkal elutasított. Papp I. 1990. 49.p.

kereskedelemben a zsidó kereskedők foglalták el.

A JÁSZBERÉNYI GÖRÖGÖK EMLÉKEI

A JÁSZBERÉNYI GÖRÖGÖK MÁRA MÁR TELJES MÉRTÉKBEN ELMAGYAROSODTAK, ÉS LEGTÖBBEN ELKÖLTÖZTEK A VÁROSBÓL. AZ ELMAGYAROSODÁS KÖVETKEZTÉBEN VILÁGI EMLÉK ALIG MARADT UTÁNUK. A JÁSZBERÉNYI MÚZEUMBAN KÉT VALLÁSI TÁRGY ÉS A TEMETŐBEN MEGLÉVŐ SÍREMLÉKEK ŐRZIK EMLÉKÜKET.

A VILÁGBAN SZÉTSZÓRÓDOTT GÖRÖGSÉG SZÁMÁRA A NYELV ÉS A VALLÁS VOLT A LEGFONTOSABB ÖSSZETARTÓ ERŐ. MÍG AZONBAN A NYELVET AZ IDEGEN KÖRNYEZETBEN SZÜKSÉGSZERŰEN ELFELEJTETTÉK, A VALLÁSUKAT NAGYON SOKÁIG MEGŐRIZTÉK. A VALLÁS SZÁMUKRA TÖBB VOLT AZ ORTODOX HIT MEGŐRZÉSÉNÉL. AZONOSSÁGOT JELENTETT A SZÜLŐFÖLDTŐL MESSZIRE KERÜLT TÁRSAIKKAL, EGYBEN A TÖRÖK HÓDÍTÁS ELŐTTI NAGY HELLÉN NEMZETTEL.

MAGYARORSZÁGON A GÖRÖGÖK II. JÓZSEF TÜRELMI RENDELETE UTÁN EMELHETTEK TEMPLOMÉPÜLETEKET. A JÁSZKUNTSÁGBAN EGYETLEN HELYSÉGBEN, KARCAGON ÉPÜLT GÖRÖGKELETI TEMPLOM.⁵⁴ A JÁSZBERÉNYI GÖRÖGÖK NEM ÉPÍTETTEK TEMPLOMOT. VISZONYLAG CSEKÉLY LÉTSZÁMUK MELLETT EZT AZ IS INDOKOLTA, HOGY AMIKOR A VÁROSBAN MEGTELEPEDTEK, A KÖZELI HELYSÉGEKBEN, GYÖNGYÖSÖN ÉS EGERBEN MÁR MŰKÖDÖTT IMAHÁZ. KÉSŐBB, AMIKOR A TEMPLOMOK ELKÉSZÜLTEK, MÉG SZOROSABBÁ VÁLT KAPCSOLATUK EZEKSEL A TELEPÜLÉSEKKEL. ITT VEZETTÉK A JÁSZBERÉNYI GÖRÖGÖK ANYAKÖNYVEIT, EGERBEN VAGY GYÖNGYÖSÖN KÖTÖTTÉK HÁZASSÁGOT, ÉS HALÁLUK ESETÉN IS A KÉT HELYSÉG PAPA TEMETTE EL ŐKET GÖRÖG SZERTARTÁS SZERINT.⁵⁵

Vallásukhoz való ragaszkodásukat bizonyítja az a két egyházi emlék, amely a jászberényi múzeumban található, és a Jászságban ritkaságnak számít. Egyik egy XVIII. századi Triptichon. Az észak-görög népies munka jelképes tartalmat is hordoz: a görögök sorsának, a vándorlásnak, majd az idegen hazában való megtelepedésnek a szimbóluma. Tulajdonosa ugyanis a vándorlás időszakában magával vitte útjaira, később, amikor megtelepedett Jászberényben, egy fából kifaragott keretben helyezte el, és házioltárként használta.⁵⁶ A Triptichon közepén Mária látható a gyermekkel, a szárnyakon pedig Szent György, Szent Demeter és más félalakos szentek ábrázolása. A szárnyakat becsukva a "Jézus Krisztus győzni fog" felirat olvasható. A becsukott szárnyakat faragott motívumok díszítik, melyek a magyar népművészet elemeire emlékeztetnek.

Fennmaradt egy szentföldi ikon is, melynek bal szélén ugyancsak Mária látható a gyermek Jézussal. A több színtre tagolt bibliai jelenetek sokaságát festették meg. Az ikont görög feliratokkal látták el, közepén a Hatzi (Hadzsi) Demeter nevet és az 1796-os évszámot

⁵⁴ Márta Nagy: The Iconostasion of the Greek Orthodox Church in Karcag. In: *Balkan Studies*, 28. 1987. 237-258.p.

⁵⁵ Heves Megyei Levéltár, IV-416. Eger és Gyöngyös görögkeleti anyakönyvei 1827-1880.

⁵⁶ Nagy Márta: Görögök a Tiszántúlon. Kecskemét, Szentes, 1988. 7.p. - Művészettörténeti elemzése: Nagy Márta: Balkáni Madonna a Jászságban. In: *Zounek* 9. (Megjelenés alatt)

olvashatjuk. A "hadzsi" címet azok kapták, akik a szentföldet megjárták,⁵⁷ később ezt nevükben is feltüntették, gyakran ez lett a vezetéknevük. Jászberényben már a legkorábbi forrásokban olvashatunk egy Görög Demeter nevű kereskedőről, aki később Hadzsi Demeter néven szerepel. Vándorlásai során feltehetően járt a Szentföldön, de lehetséges, hogy egy később érkező ismerőse készítette számára az ikont.

A görögök valláshoz való ragaszkodása tükröződik végrendeleteikből is. Gyakran nem csupán a környező települések templomaira hagyományoznak. Kristóf András például az egész országban már működő görögkeleti templomra hagyott bizonyos összegeket 1781-es végrendeletében.⁵⁸

A jászberényi görögök a katolikus temető elkülönített részén temették el hozzátartozóikat, síremlékeik közül tíz ma is megtalálható.⁵⁹ A sírfeliratok szövege és az egyes személyekhez kapcsolódó levéltári források alapján lehetővé vált a családi, rokonsági kapcsolatok rekonstruálása. (1. táblázat) Ennek alapján megállapítható, hogy a síremlékek - Bosnyák Márta és Jankovics János kivételével - két, egymással rokonságban álló család, a Hadzsi és Harsányi család tagjainak emlékét őrzik. A Hadzsi családnak három nemzedékéből nyugszanak itt hozzátartozók. Itt temették el Hadzsi Lászlót, aki a betelepülés idején volt a helyi görögök vezető egyénisége, és itt nyugszik Harsányi Szilárd is, aki pedig a XIX. században játszott kiemelkedő szerepet a görög közösségben, és a város közéletében is.

A sírfelirat már a legkorábbi, 1813-as és az összes többi síremléken is magyar nyelven íródott.⁶⁰ A feliratokból is érzékelhető, hogy tulajdonosai büszkék voltak a városban kapott polgárjogra, amit a síremlékeken is feltüntettek: "Hadzsi László jászberényi polgár s kalmár", "Hadzsi Tódor érdemes jászberényi polgár, becsületes kalmár" - olvashatjuk a feliratokon. A síremlékek egy része szív alakú sírjel, és a hazai stílusirányzatnak megfelelően barokk, illetve rokokó stílusban készült. Ilyen például Hadzsi László, Domotsai Mária vagy Hadzsi Tódor síremléke. A XIX. század második felében inkább klasszicizáló táblás síremlékeket állítottak, mint Patsu Vaszília vagy Scopián Harsányi Erzsébet esetében. Valamennyi síremlék felső része egyenlő szárú görögkeresztben végződik, amit olykor díszítő jelekkel is elláttak. Hadzsi László síremlékének keresztjére szomorúfüzfát véstek, ami a halál és a bánat jelképe. Scopian Anastaz 1857-ben felállított síremlékén pedig rozmaringágot ábrázoltak, ami a néphit szerint távol tartja a gonoszt a halottól. A síremlékek arról tanúskodnak, hogy megrendelőik igényesek voltak, ügyes kőfaragó mesterekkel dolgoztattak.⁶¹

A további kutatásoktól azt reméljük, hogy a görögök korábbi, esetleg görög felíratos síremlékeit is sikerül megtalálni.

Összegzés

⁵⁷ Füves Ödön: A pesti görögök nevei. In: Nyelvtudományi értekezések. Bp. 1970. 262-263.p.

⁵⁸ SZML Jászberény, Végrendeletek. Capsa 25. Fasc. 10. No. 104. Idézi: Papp I. 1989. 276.p.

⁵⁹ A jászkunsági és ezen belül a jászberényi síremlékekről: Papp Izabella: Görög síremlékek a Jászok országában. In: Zounuk 7. Szerk: Botka János, Szolnok, 1992. 61-86.p. - Síremlékek megformálásáról: Nagy Márta: Jászok országában görög sírköformák. Uo. 87-98.p.

⁶⁰ A magyarországi görög síremlékek feliratait Füves Ödön tette közzé, 1966-ban. A jászkunsági sírfeliratok ekkor még nem voltak ismereteseek. Füves Ödön: Görög sírfeliratok Magyarországon. Thessaloniki, 1966.

⁶¹ Nagy M. 1992. 94. - Az elhanyagolt állapotban lévő görög síremlékeket a Jászberényi Városvédő Egyesület szépen kialakított védett temető kertben helyezte el a Fehértói temetőben.

Feldolgozásunkban csupán vázlatos képet tudunk adni a jászberényi görögök történetének mintegy száz évről. Ennek alapján is megállapítható, hogy a görög kereskedők a XVIII. században és még a XIX. század elején is igen fontos szerepet töltek be a város kereskedelmi és hiteléletében. A kiváltságos terület központja nem tanúsított ellenállást beköltözésükkel szemben, és segítette beilleszkedésük folyamatát. A görögök maguk is alkalmazkodtak a befogadó közösséghez, részt vállaltak annak terheiből, és önként is tettek felajánlásokat a város számára. Kezdetben gazdasági téren értek el sikereket, később jelentős közeleti tisztségeket is betöltöttek. Az elmagyarosodás azonban bizonyos tekintetben hátrányokkal is járt számukra. Kényelmesebb életformát szoktak meg, beszűkültek az árubeszerezés lehetőségei, és egyre inkább a hazai termékek eladóivá váltak. Ekkor jelentek meg versenytársként a zsidó árusok, akiknek áruválasztéka már jobban alkalmazkodott a kor színvonalához és a lakosok igényeihez. Jászberényben a görög közösség sokáig meg tudta akadályozni a zsidók beköltözését. Ebben a kerület és a város vezetése is támogatta őket, még akkor is, amikor ez már gazdasági károkat jelentett.

A 19. század közepére az elzárkózás, a feudális kiváltságok védelme már túlhaladottá vált, ellentétbe került a polgári haladás szellemével. Már nem lehetett vállalni azokat a gazdasági károkat, amelyeket a beköltözés és a polgárjog megtagadása jelentett. Így az 1850-es években ebben a városban is a zsidók vették át azt a szerepet, melyet a kereskedelemben és hiteléletben a görögök sokáig igen eredményesen töltek be.

Az egykor Jászberényben élt görög családok emlékét a gazdag levéltári iratanyag, néhány vallási tárgy és a temetőben meglévő szép síremlékek őrzik.